

P I S A T E L J I O S V O J E M D E L U

Vinko Möderndorfer

Kako sestaviti knjigo

Nastanek zgodb, ki sestavljajo knjigo *KROG MALE SMRTI*, sega daleč nazaj. Nekatero zgodbo so nastale pred krepkim desetletjem. Nisem jih pisal, da bi postale knjiga, vsaj zavestno ne, preprosto sem zapisoval zgodbe, ki so dozorele v meni. Večino teh zgodb sem objavil v *Sodobnosti* in nekako nisem čisto zares verjel, da jih sploh kdo, poleg urednika, prebere.

Pred dobrimi štirimi leti sem zgodbe zložil na kup. Pred mano se je pojavila kar precej težka gmota papirja. Nekateri listi so bili že malce porumeneli, nekateri pa popolnoma beli in na njih še 'frišna' sled odtisa razmazanih črk s pisalnega stroja Biser. Listal sem naključno zložene zgodbe in se čudil. Nastala je knjiga.

Prepričan sem, da tudi če pišeš zgodbe, novele, črtice, pesmi in ne samo romane, da pravzaprav vedno pišeš knjigo zgodb, knjigo črtic, knjigo pesmi... Vedno se zgodbe zlagajo druga poleg druge po nekakšnem podzavestnem načrtu. Kot bi pisal vedno isto zgodbo, isto knjigo, isto pesem...

Ko sem imel pred sabo v kupček zbrane zgodbe, sem dokaj hitro opazil, da se skoraj v vseh zgodbah pojavljajo ista imena. Imena protagonistov so se vztrajno ponavljala. V vsaki pripovedi drugi obrazi, druge usode, pa vendar ista imena. Sem res tako brez domišljije? sem se spraševal. Poskušal sem se spomniti tistih obrazov, ki sem si jih na začetku sposodil iz 'pravega' življenja, ko sem poskušal zapisati neko človeško usodo ali zgodbo... Tistega fanta, ki je slikal in vsako noč pil v 'Golding baru' na železniški postaji v Celju, že zdavnaj ni več... Zmrznil je, ko je nekega novembrskega večera (v tistih novembrih je še padal sneg) kolovratil ob železniški progi proti svojemu domu v Tremarjih... Zgodbo o slikarju Blažu B. sem začel pisati z njegovim obrazom; začel sem z njim, a že po nekaj straneh sem ga zgnetel po svoje, združil z nekom drugim, ki sem ga poznal, z nekim starejšim možakarjem, ki je slikal na kartonske škatle, toda čez nekaj odstavkov so se mi v nov, 'literarni' obraz prikradli še drugi in drugačni obrazi iz resničnega življenja... Obrazi iz resničnega življenja so skozi pisanje izginjali, nastajal pa je nov literarni obraz, nov človek in njegova nova usoda. Sem lagal? Je literatura kljub vsemu samo spretna laž? Kombinacija različnih laži? Ali pa nekakšna nova, na novo zgnetena resničnost, ki je prepričljivejša od vsakdanjosti in prav zato lahko naše vsakdanje življenje dopolni (in, upam, ga morda včasih pomaga tudi spremeniti). Na koncu se je 'rodila' Zgodba o slikarju Blažu L. Nastal je nov obraz. Dobil je novo ime. Obraz je bil sestavljen iz mnogih drobcev najrazličnejših obrazov (in resničnih imen), najbrž pa je nosil, nekeje

za čelom, tudi del mojega obraza... Rodili so se literarni junaki, katerim je bilo treba dati novo ime... Iz praznine so se prikradla imena (imena umrlih?) in zasedla mesto v življenju literarnih zgodb. Brez posebnega 'mistificiranja': ime je nekakšna besedna podoba človekovih lastnosti... Socialno okolje, na katerega so bile zgodbe občutljive, je (nezavesno) izbiralo imena za moje obraze... Kljub različnim usodam so ljudje, socialni izgubljeni v velikem stroju menjajočega se sveta, vedno isti... Prišli so in zdaj so tu...

Naj ostane tako, kot je. Sklenil sem. Naj se v knjigi imena ponavljajo. Ne bom jih spreminjal, pa čeprav se bo morda zdelo, da se v nekaterih zgodbah pojavljajo isti ljudje... Morda bo kdo pomislil, da sem ista imena uporabil namenoma in bo v tem videl 'globlji' namen, globlji smisel... Ne. V zgodbah se pojavljajo različni ljudje (različne usode) z istimi imeni... Tako naj ostane.

Iz kupčka rokopisov sem, skupaj z obema urednikomna, izločil nekaj tistih zgodb, ki so tudi po stilu pisave sodile drugam, v drugo knjigo... To prvo selekcijo je skupaj z mano opravil prvi urednik knjige Jaša Zlobec, končno obliko pa je knjigi dal urednik Andrej Blatnik, ki je za Jašem prevzel rokopis in ga tudi tiskal... Tako sem končno imel pred sabo kupček novel, ki so bile med sabo povezane z nekakšno dramaturško nitjo, ki se je pletla, ne preveč vidno, zato pa toliko bolj skrivnostno, skozi ves rokopis.

Temu skrivnostnemu pletenju, s katerim so se zgodbe pletle med sabo, je bilo treba najti ime. Nevidne niti, ki so prepletale zgodbe, je bilo treba narediti vidne.

Treba je bilo sestaviti knjigo.

Zbirka novel je zahtevno dramaturško delo. Novele morajo biti v knjigi v takšnem dramaturškem redu, da lahko knjiga zaživi kot celota. Novele vplivajo druga na drugo. Tako kot posamezna poglavja v romanu. Novela je sicer samostojna celota, vendar pa ni vseeno, kje v knjigi kakšna novela stoji. Žal je vse preveč slovenskih zbirk novel, zgodb, kratke proze preveč naključno urejenih... Vedno se mi je zdela idealni model za zbirko kratke proze, Capotejeva zbirka Zajtrk pri Tiffanyju ali pa Yoyceva knjiga Ljudje iz Dublina... Morda sem kot gledališki človek (včasih sem malo tudi dramatik) bolj občutljiv za narativnost, za notranjo zgradbo zgodbe ali knjige, zato se mi je zdela najvažnejše, da knjigo svojih 'novel' uredim tako, da bo sporočala ('sporočala' – kakšna patetično umetniška beseda!) tudi kot celota; z vrstnim redom zgodb, z asociacijami, ki jih sproža določena zgodba in s tem vpliva na drugo zgodbo itd. itd. No, in takšno sestavljanje knjige je trajalo leto dni...

Tudi iskanje pravega naslova mi je vzelo kar nekaj časa.

Ne da bi se posebej trudil, se je iz celotnega rokopisa dalo razbrati, da v njem prevladujejo predvsem zgodbe z izrazito avtobiografsko noto, čeprav so nekatere zgodbe zapisane v tretji osebi ali kot kroniški zapisi ali kot iztrganine iz 'izgubljenega' dnevnika ali kot pripoved v ženski osebi... Skratka, z vsemi mogočimi pisateljskimi prijemi, pogledi, refleksijami, optikami... Samo dve zgodbi pa sta se nenehno vrteli okrog iste teme.

Okrog rojstva otroka in občutij, ki mu sledijo.

Ti dve zgodbi, čeprav sta opisovali dogodek rojstva vsaka iz svojega zornega kota, vsaka s svojim stališčem, sta si bili tako zelo podobni, kot dve sestri, da bi se ju dalo združiti v eno pripoved, v eno zgodbo z dvema različnima obrazoma... V knjigi sem postavil eno zgodbo na začetek, drugo na konec knjige. S tem je knjiga dobila nekakšen okvir. Zarisal sem krog, znotraj katerega se bodo vrtele vse druge pripovedi. Začnemo z rojstvom in zaključimo z rojstvom, vmes so življenja, so ljubezni in so smrti... Krog, ki se ponavlja, življenje, ki se obnavlja, ljubezen, ki mine, in žalost, ki se naseli v nas po ljubezni kot nekakšna otožna preteklost, ki se je

ne da več ujeti, samo spominjaš se je lahko ... (Morda jo lahko tudi zapišeš? Vse bolj sem prepričan, da nam je beseda dana zato, da se lahko z njo borimo proti lastni končnosti).

Knjiga se mi je nenadoma prikazala kot zaokroženost.

V neki zgodbi se mi je zapisalo:

»Mala šmrt človeškega semena, ki preplavi telo žene, se vgnezdi in takoj zatem samo še umira. In spet (in kar naprej), kot ponovitev v otroku in ponovitev otroka – slast ljubljenja, neprestano ponavljanje rojstev in odhajanj. Krog male Smrti, kjer je že v izbrizgu semena in slasti pravzaprav vse. Tudi konec. Skrit nekje v davnini. V prihodnji preteklosti minulega.«

Našel sem naslov knjige.

Krog male Smrti.

Tudi naslov zgodbe sem spremenil. Sprva je zgodba imela naslov Pripoved o jagodah, potem pa je ta naslov postal podnaslov, zgodba pa je dobila nov obraz, ki je bil hkrati tudi obraz knjige: Krog male Smrti. Nevidna nit, na kateri so bile nanizane zgodbe, je zdaj postala vidna. Knjiga je, tako sem še vedno prepričan, kot celota dobila svojo zaokroženost in, če hočete, svoje 'sporočilo'.

Ostane seveda dvom.

Dvom, če je vredno ... Če je zapisovanje zgodb vredno. Na eni strani globoka potreba, da se izrazi nekaj, kar se v notranjosti rojeva z vsemi tistimi neznanimi in mističnimi vzvodi podzavesti, na drugi strani pa strah, da nikoli ne moreš stvari povedati do konca, da je beseda sicer vsemogočna, da pa je hkrati tudi izmuzljiva, da je bitka z njo vedno tudi bitka z migotajočim prahom ... Nikoli mu ne najdeš prave oblike, vedno zamigota nanovo, vedno nanovo poleže po podobah in jih nanovo skrrije pod sabo, in pred tabo. Najbrž je 'biti pisatelj' nekakšna posredniška 'pozicija', med podobami sveta, ki so, in podobami sveta, ki šele bodo (čeprav že zdaj obstajajo). Kdo ve ... Najbrž?

Zgodb v knjigi KROG MALE SMRTI mi ni bilo težko napisati. Napisale so se same. Z muko sem zapisal samo prvo besedo, vse preostale so vdano prišle za njo, in same. Inkubacijska doba je bila dolga, deset let, potem je naredilo 'plump', in ven je padla knjiga, tako kot otrok ... Treba ji je bilo dati samo pravo ime, ki jo bo vodilo med ljudmi ...

KROG MALE SMRTI je knjiga o ljubezni in rojstvu. Knjiga o ljubezni do rojstva.

Zadnjič sem jo listal. Lahko bi marsikaj zamenjal. Tudi vrstni red. Sem naredil prav, da nisem črtal 'tega odstavka'? Saj se to 'isto' pove še enkrat na drugem koncu! Je ta 'situacija' razumljiva? Ni 'tisti' stavek predolg, preveč zapleten ...

Muka dvoma ostane ... Nič pa se ne da več popraviti ... Knjiga živi svoje življenje ... Raste pred mano ... Najbrž v naslednjo knjigo ... Najbrž ...

ČAS BREZ ANGELOV

Babico je imel najraje.

Ko sta ostala sama, deda so pokopali, je bilo krasno. Z njim je hodila spat. Bil je še dan, ko sta legla. Deček jo je spraševal vse mogoče.

»Zakaj ptice pojejo? Zakaj kamni ne živijo? Zakaj zvečer vedno pride noč? Kdo ureja vse to?«

Babica pa se je sredi njegovih vprašanj obrnila k njemu, ga pogledala v oči in zaskrbljeno, kot vsak večer, ponovila eno in isto.

»Ne bom vedno s tabo. Morda samo še malo. Moraš biti pripravljen. Kmalu bom umrla. Tako kot dedek. Potem boš sam. A veš, kaj moraš narediti, ko bom umrla?«

»Ne, babi.«

»Ko bom umrla, se predvsem ne smeš prestrašiti. Vedeti moraš, da nisem odšla, čeprav me ni več tu. Razumeš?«

Deček malo pomisli... Potem pogoltne slino in zašepeta.

»Razumem.«

Babica leži ob dečku, zdaj ima oči zaprte.

»Vedno pride trenutek, ko te nihče več ne čuva. Vedno pride tak čas. Čas brez angelov.«

»Ampak, babi, jaz sem še otrok!«

»Ko bom umrla, ne boš več otrok.«

Deček ne razume. Takšno govorjenje, ki se ponavlja večer za večerom, ga ne spravlja več v zadrego. Samo skomigne z rameni in sprašuje naprej. Bolj zaradi enakomernega in toplega babičinega govorjenja, ki nanj vpliva blagodejno in pomirjajoče, kot pa zaradi babičinih odgovorov. Deček ve, da bo vse to, na kar ga babica pripravlja, nekoč res. Nekoč bo res odšla in on bo tisti hip odrasel.

»Ko bom umrla, se boš moral sam obleči. Glej, da se boš toplo oblekel in ne smeš pozabiti na šal in kapo! Ko boš šel od doma, ne pozabi ugasniti luči in tudi ne pozabi zakleniti hiše. V predalu je listek z naslovom tvoje mame. Daj ga ljudem, ki stanujejo v tisti rumeni hiši na koncu ceste. Nič naj ti ne bo nerodno. Sem jih že prosila, da ti pomagajo, če bo kdaj treba. No, to je vse... In rad me imej...«

To se je ponavljalo iz večera v večer. Babica se je bala zanj. Hotela ga je obvarovati pred svojo smrtjo. Hotela je, da se zanj, šestletnega dečka, svet ne bi ustavil, ko nje ne bi bilo več.

Drugače so dnevi tekli mirno in veselo. Vsak dan sta odšla na pokopališče in vsak dan je babica pustila šopek rož na dedovem grobu. Deček pa je stal zadaj in ni vedel, ali naj ji pove, da je kriv za dedovo smrt. Da si je želel, da bi ded padel čez rob, da je vsakič zaprl oči, stisnil pesti in v sebi ponavljal: »Zato, ker me nimaš rad, padi v prepad!« Da, babi, jaz sem ga ubil.

Zvečer sta sedela v kuhinji in babica je dečku sevrla bel kruh, pomočen v stepeno jajce. Zlato rumeno šnito pa je potresla s sladkorjem in jo položila na krožnik pred njim. Pila sta kakav in se smejala. To so bili najboljši večeri v dečkovem življenju. Samo včasih, kadar je babico zagrabila tisti čudna slabost in je morala hitro položiti tabletko pod jezik, takrat je ponavadi obnovila vso zgodbo svoje smrti. Panično ga je spraševala in deček je odgovarjal.

»Ko bom umrla, se toplo obleci. Boš? Pa ne pozabi zakleniti vrat. Veš, kje je listek z naslovom tvoje mame? Veš?«

Tistega večera je bila bolj mirna kot ponavadi. Zunaj je bilo še svetlo, ko sta legla. Takoj se je obrnila k steni, kar ni nikoli naredila, vedno je pred spanjem zapela svojo pravljичno lekcijo o svojem umiranju in o vseh obveznostih, ki dečka po njeni smrti, kot odraslega človeka, čakajo. Tisti večer pa nič. Ko ga je poljubila na čelo, so bile njene ustnice hladne. Roke, s katerimi ga je pogladila po laseh, pa mehke, preveč mehke, kot bi bile samo lupina dotika. Ležala sta nekaj časa in za oknom se je delal mrak. Vsake toliko časa je deček zadržal svoj dih, da bi slišal njenega. Dihala je. Enakomerno in tiho. Je zdaj pravi trenutek, se je spraševal? Naj ji zdaj povem svojo skrivnost? Spet je zadržal dih in prisluhnil njenemu.

»Babi, a spiš?«

Ni odgovorila. Pocukal jo je za komolec.

»A spiš?«

Zganila se je in zajamrala.

»Ne, še sem tu.«

»Veš, babi . . . Dedka sem jaz ubil. Ni me imel rad, pa sem ga kar ubil.«

Spet tišina. Deček zre v strop, kjer se temni kvadrat svetlobe, ki se skoz okno riše prek stropa. Deček razmišlja: kar bo, pa bo! Če me ne bo imela več rada, me pa ne bo. Povedati sem ji moral. Da bo vedela, kako sem hudoben.

»Babi, me slišiš?!«

Babica molči. Deček se dvigne in se nasloni nanjo ter jo prek njenega ramena pogleda v obraz. Babica ima zaprte oči. Deček zadrži dih. Posluša. Babica diha enakomerno. Najbrž spi.

»Babi, a si me poslušala?«

Spet jo rahlo strese za ramena. Babica se vzdrami. Oči se s težavo odprejo. Komaj slišno dahne.

»Utrujena sem. Pusti me.«

»Si slišala, kaj sem ti povedal?«

Vrta vanjo deček.

»Sem, ja.«

Zajamra babica in oči se ji spet počasi in v drobnih trzljajih zapirajo, kot bi se sivčene veke borile z babičino silovito in notranjo željo: imeti odprte oči, še zreti v svet . . .!

»Pa nisi nič jezna?«

»Ne.«

Komaj premakne ustnice in potem zdrsne v enakomerno in šibko dihanje, ki se počasi, a vztrajno, izgublja.

Deček je zadovoljno legel na bok.

Zunaj se je stemnilo. Za svojim hrbtom je čutil babičin hrbet. Njen hrbet je varoval njegovega. Bilo mu je prijetno in varno. Povedal ji je, kar mu je ležalo na duši, in ona ni bila huda, sploh ni bila huda. Zadovoljen je deček zaprl oči. Nikogar se ni več bal, niti volkodlakov in strašnih razbojnikov z golimi in krvavimi noži, niti razpadlih obešencev, ki v svoje malhe tlačijo poredne otroke, niti pijancev, ki ponoči malim lažnivcem sedajo na pernice in jim iz ust gori živ ogenj. Ničesar ga ni bilo strah. Vse je bilo zunaj in za varno zaprtim oknom. Dečka pa je čuval njegov angel. Ležal je za njegovim hrbtom in ga čuval. Vse, kar je deček grdega storil, vse mu je odpustil. Ni ga imel manj rad, četudi je vedel, da je deček včasih hudoben in lažnivi škrt, ki se v mislih maščuje, ki je v mislih grd in slab. Angeli so zato, da nas imajo radi tudi takrat, kadar jim, svojim najdražjim, populimo peruti in jim iz objestnosti iztaknemo oči. Angeli nas imajo radi takšne, kakršni smo . . .

Zaspal je.

Prebudil se je.

Hitro. Sunkovito. Kot bi kdo v glavi prižgal luč.

Bila je temna noč. Za dečkovim hrbtom je bilo mrzlo. Kot bi ležal ob kamnu. Tudi ko se je obrnil k babici in se je dotaknil, se je zganil kamen. Hladno. Mrtvo. Nobena stvar ni tako zelo mrtva, kot je mrtvo človeško telo.

»Na . . . tudi njo sem ubil!«

Je skoraj na glas zajamral deček.

»Povedal sem ji, kaj sem storil z dedkom, pa je od žalosti kar umrla. Slab človek sem. Zelo slab človek.«

Deček je zaprl oči in poskušal spet zaspati. Do jutra tako ne more storiti nič. Do jutra lahko samo še spi. Jutri pa bo nov dan. Jutri pa bo nov čas. Nov čas brez angelov.

Zjutraj se je zbudil. Še enkrat pogledal babico, ki je bila zdaj že popolnoma bela in hladna. Po rokah, vratu in obrazu pa so se ji spustili podolgovati rdečkasti madeži. S svojimi drobnimi prstki ji je deček dvignil veke. Babičina svetlomodra šarenica, ki se je zdaj potegnila čisto navzgor, skoraj pod čelo, je postajala vedno bolj motna in na robovih se je že delala belkasta prevleka. Deček je zlezal s postelje in z odejo pazljivo pokril babico do vratu. Njeno obleko, ki je padla s stola, je lepo zložil ob vznožju postelje. Ni želel, da bi ljudje, ki bodo prišli, videli babičino obleko v neredu. Potem se je oblekel. Okrog vratu si je navil šal in na glavo posadil kapo. Ugasnil je vse luči. Še enkrat vse pregledal. Potem je odprl vrata. Na pragu je postal in se ozrl nazaj proti odprtim vratom spalnice.

»Babi, jaz zdaj grem!«

Pazljivo je dvakrat zaklenil vrata za sabo. Ko pa je bil že skoraj na pol poti med vrtnimi vrati in cesto, se je ustavil. Ali ni nečesa pozabil? Vrnil se je. V predalu kuhinjske kredence je bil listek z naslovom njegove mame. Vzel ga je in si ga zatlačil v žep. Ko se je vračal po veži mimo spalnice, je za hip postal ob priprtih vratih. Zaprl je oči in stisnil pesti. Tako močno je zatisnil veke in prstke tako močno zaril v dlani, da ga je zabolelo . . .

»Ko bom odprl oči, bo babi sedela na postelji, na široko zazehala in mi rekla: Dobro jutro!«

Pokukal je v sobo. Nič se ni zgodilo. Babi je še vedno ležala tam, pokrita do vratu. Po prstih je zapustil hišo in potrkal na prva vrata velike rumene stavbe, ki je stala na koncu ceste.

»Zdi se mi, da je babica umrla.«

Je rekel deček ljudem, ko so mu odprli vrata.